

A közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak társadalmi szerepei a szakmabeliek önértékelése tükrében

TÓTH Máté

Bevezetés

A könyvtárak szerepe a társadalomban folyamatosan változik. Bár szívesen hivatkozunk szakmánk ókori előzményeire, valljuk be, hogy az alexandriai könyvtár társadalomban betöltött szerepe nagyon kevésbé hasonlított napjaink könyvtári rendszerére, különösen a rendszer gerincét jelentő közkönyvtári ellátásra. Ennek oka, hogy nagyon eltérő igények húzódtak a könyvtárak fenntartása mögött a történelem során. Míg a kultúra javainak megőrzése évezredek óta meglévő társadalmi igény, ezeknek a legszélesebb rétegekhez való eljuttatása viszont csak alig több mint száz éves.

A közkönyvtárak mai feladatvállalása a XX. század első évtizedeiben körvonalazódott és erősen kötődött az olyan társadalmi jelenségekhez, mint a tanult városi polgári réteg kiszélesedése, amelynek nyomán felálltak Európai metropoliszainak jelentős közkönyvtári gyűjteményei. A kisebb településeken lévő könyvtárak létrehozásának a fő indokait a XX. századi húszas, harmincas évek kultúrpolitikai törekvéseinek a fényében elsősorban az oktatás és a tanulás támogatása jelentette. A II. világháborút követő évtizedekben a művelődés, a kultúra mi-

nél szélesebb rétegekre való kiterjesztése, majd az 1997-es könyvtári törvény nyomán pedig az információhoz való egyenlő hozzáférés biztosítása lett a közkönyvtári rendszer működtetése melletti fő érv. A könyvtárfenntartás legitimációját – ahogyan ez a rövid áttekintés is mutatja – sok minden képezheti (talán ez jelenti az intézményrendszer hosszú távú túlélésének zálogát), de a társadalmi folyamatokra való reflektálás során amilyen könnyen jött egy érv a rendszer fenntartása mellett, ugyanolyan könnyen semmivé is válhat ugyanaz.

A digitálisan elérhető tartalmak egyre növekvő mennyisége miatt a társadalom tagjainak legszélesebb rétegeiben merül fel a kérdés, miért van szükség nagy, fűtött könyvtárpületekre, memóriapalotákra. Miért kell az adófizetők pénzéből olyan feladatokra költeni, amelyek hatékonyabban elláthatók digitális szolgáltatásokon keresztül? A digitalizált tartalmak világában az információs esélyegyenlőség biztosítása, amely a jelenlegi törvényi szabályozás központi motívuma, egyre kevésbé állja meg a helyét. Ráadásul a könyvtárak deklarált célja – éppen az információs esélyegyenlőség biztosítása érdekében – a tartalmaik minél teljesebb körű digitalizálása és a távoli hozzáférés biztosítása. Ez pedig már egészen úgy hangzik, mint-

ha a könyvtárak maguk alatt vágnák a fát: ha teljesül a cél, akkor be is lehet zárni az épületeket, hiszen digitálisan úgymint mindenki hozzáfér az általunk őrzött tartalmakhoz és nincs többé szükség a fizikai terekre. Amennyiben kizárólag az információs esélyegyenlőség biztosítását tartjuk szem előtt, könnyen ebben a logikai csapdában találhatjuk magunkat.

A könyvtári rendszer fenntartásának indokoltságát azonban nagyon jól mutatja, hogy az elmúlt ötven évben nem csökkent a beiratkozottak aránya: 1965-ben és 2015-ben egyaránt 15–15% volt ez az érték.¹ 1984-ben 16%, 1997-ben 13% jelentette az elmúlt évtizedek minimumát és maximumát. A 2017-ben végzett országos reprezentatív kutatás során a felnőtt lakosság több mint 21,5%-a nyilatkozta, hogy szokott profitálni a könyvtárak szolgáltatásaiból a szépirodalom olvasása terén, 19,8% pedig azt, hogy a szabadidőben való önképzésre szokta használni a könyvtárakat.²

Ha nem használják kevesebben a könyvtárakat, de az intézményrendszer működtetése melletti érveket nem érezzük helytállónak, akkor újra kell gondolnunk, hogy vajon jól fogalmazzuk-e meg saját magunk számára a rendszer fenntartását legitimáló motívumokat. Az információs esélyegyenlőség mellett kell lennie olyan tényezőknek, amelyek miatt az emberek évről-évre mégiscsak leteszik a voksukat a könyvtárak mellett.

Ezekre a kérdésekre keresi a választ a 2016 és 2019 között megvalósuló ALMPUB projekt (*The ALM Field Digitalisation and the Public Sphere*), amely a könyvtárakat, levéltárakat és múzeumokat mint a nyilvános szféra intézményeit vizsgálta a digitális korszak kihívásainak tükrében, nemzetközi összehasonlításban. Összesen hat országban (Dánia, Magyarország, Németország, Norvégia, Svájc, Svédország) végeztünk összehasonlító kérdőíves kutatást a könyvtári, múzeumi és levéltári szektorban.³ A beérkezett adatok alapján lehetőségünk van mind a nemzetek, mind pedig az egyes közgyűjteményi szektorok közötti összehasonlításokra.

Összességében a kérdőíves adatgyűjtések hatalmas mennyiségű adattömeget jelentenek, amelyeknek a feldolgozása, bemutatása csak több cikkben lehetséges. Ebben az írásban a hazai közkönyvtárak, levéltárak és múzeumok szakmai munkatársai körében lezajlott kérdőíves felmérések eredményeiből mutatom be azokat a kérdéseket, amelyek a három különböző közgyűjtemény rendszer társadalmi szerepvállalására vonatkoztak.

A következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. A közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak mun-

katársai milyen – nem hagyományos – szolgáltatásokat kínálnak és ezek közül melyeket tartanak kiemelkedően fontosnak?

2. A közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak munkatársai milyen motívumokat tartanak kiemelten jelentősnek a saját intézményrendszerük fenntartása, fenntarthatósága szempontjából?
3. A könyvtárak, múzeumok és levéltárak szakemberei mit gondolnak a használók bevonásának fontosságáról?

Az első kérdéssel a jelenlegi gyakorlatot igyekszem bemutatni, arra keresve a választ, hogy az intézmények a szolgáltatási kínálat mely elemeit érzik központi jelentőségűnek és melyeket marginális fontosságúnak. Egyértelműen azok a szolgáltatások bírnak nagyobb jelentőséggel, amelyet vagy a felhasználók vagy az érintettek egy köre (pl. a fenntartói, finanszírozói oldal, szakmai közösség) fontosnak ítélt. A válaszok nyomán tulajdonképpen a használók és a partnerek oldaláról közelítve ítélnéjük meg a kulturális intézmények által fenntartott szolgáltatások fejlesztési irányait.

A második kutatási kérdés közvetlenül az egyes intézményrendszerek által betöltött szerepekre kérdez rá. Sok indokot, érvet találhatunk a könyvtárak, levéltárak, múzeumok fenntartására, de ezek közül egyesek időről-időre előtérbe kerülnek, majd háttérbe szorulnak. A válaszok egy pillanatképet rögzítenek arról, hogy jelenleg a közgyűjtemények dolgozói hogyan látják a saját szerepüket a világban.

Az utolsó kérdés azért kapcsolódik nagyon szorosan az első kettőhöz, mert a használók bevonására való nyitottságot vizsgálja. A használók bevonása teremthet olyan környezetet, amelyben az egyes intézményrendszerekben teret nyerhetnek az új – használóorientált, a használó felhatalmazásával operáló – irányítási modellek. A használók bevonása így eszköze lehet annak, hogy a kulturális intézmények a közönség által artikulált igényeket a lehető legszorosabban kövessék, így olyanná váljanak, amilyenné a használók szeretnék, hogy váljanak.⁴

A kutatás három közgyűjteményi szektorban zajlott, ugyanakkor nem mondhatom magam mindhárom terület szakértőjének. Az elméleti háttér értelemszerűen elsősorban a könyvtári területen szerzett ismeretekre, tapasztalatokra támaszkodik és a következtetések is elsősorban ezen a területen érvényesek. Mindezekkel együtt úgy gondolom, hogy az empirikus kutatás eredményei, a nyers adatok szintjén mindenképpen, a társszektorok képviselői számára is hasznosak lehetnek.

Módszer

A három kulturális intézményrendszer külön kérdéseket kapott, amelyekben igyekeztünk reflektálni az adott terület sajátosságaira, ugyanakkor törekedtünk arra is, hogy az egyes közgyűjteményi szektorok válaszai (legalább tematikus szinten) összevethetők maradjanak egymással. Az adatokat három külön elvégzett kérdőíves vizsgálattal gyűjtöttem a különböző közgyűjteményi ágak munkatársai körében. A kérdőívet a Google ingyenes kérdőívszerkesztő programjával készítettük.

A könyvtárosok kérdőíve 2018. április 26-tól május 22-ig, a muzeológusoké 2019. március 6-tól, március 22-ig, a levéltárosoké pedig 2019. március 8. és 22. között volt aktív. Mindhárom esetben az intézményvezetőknek írtunk, és őket kértük arra, hogy a munkatársaik körében terjesszék. A könyvtárosoknak szánt kérdőívet ezen kívül a Katalisten, a muzeológusokét pedig a Pulszky Társaság hírlevelén keresztül is igyekeztünk minél több szakmabelihez eljuttatni. A muzeológusok esetében segítségünkre volt a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, akik a saját csatornáikon keresztül szintén terjesztették a kérdőívet.

A kitöltők körét úgy határoztuk meg minden esetben, hogy csak a könyvtárban, múzeumban, levéltárban dolgozó, szakmai feladatok ellátásában részt vevők töltsék ki. A könyvtárosokat – a nemzetközi összehasonlítás végett – leszűkítettük közkönyvtári munkatársakra. Összesen 812 közkönyvtáros, 141 muzeológus és 44 levéltáros válaszolt a kérdéseinkre. A levéltárosok szerényebb válaszadási hajlandóságában egyértelműen szerepet játszott, hogy ott nem kértük a szakmai szervezetek segítségét, így – számukra ismeretlenként – kevésbé sikerült meggyőznünk a válaszadókat a kutatásunk jelentőségéről.

Eredmények

Nem hagyományos szolgáltatások a közgyűjteményekben

A nem hagyományos szolgáltatásokat alapvetően két fő csoportra osztottuk, amelyek a könyvtári (és általában a közgyűjteményi) világban az elmúlt két évtizedben megjelent trendekre reflektálnak: a közösségi és a digitális fordulatra. Az előbbi nyomán az intézmények egyre inkább a közösségépítés, a társadalom széles rétegeinek a megszólítása felé fordulnak, amelynek nyomán olyan jelenségeket figyelhetünk

meg, mint a társadalom tagjai közötti interakció elősegítése, az új tartalmak előállítása, a közgyűjteményekben őrzött ismeretekre való folyamatos reflexió támogatása. A lezárt dokumentumokat passzívan őrző közgyűjteményekből ezeken az új szolgáltatási megközelítéseken keresztül lesznek a tartalmakat aktívan generáló intézmények.⁵

A digitális fordulatot jellemzően arra a trendre szokták érteni, hogy a használói elvárásokra reflektálva a közgyűjtemények a szolgáltatásaikat digitális térben is kínálják. Ennek csak kisebbik része a tartalmak digitalizálása, annál sokkal fontosabb a szolgáltatások online térbe való költöztetése, amellyel nem csak az információhoz való hozzáférést, de az egész szolgáltatási portfóliót, ezzel a könyvtári, múzeumi, levéltári „élményt” igyekeznek online térben reprodukálni.⁶ A közösségi és a digitális fordulat a könyvtári, a levéltári és a múzeumi világban egyaránt intenzíven foglalkoztatja a kutatókat. A részvétel fontossága, az alacsony intenzitású találkozóhelyek⁷, a nyilvános szféra⁸ és a harmadik hely⁹ funkcióinak való megfelelés igénye – többé-kevésbé – valamennyi szakterület szakirodalmában megjelent.

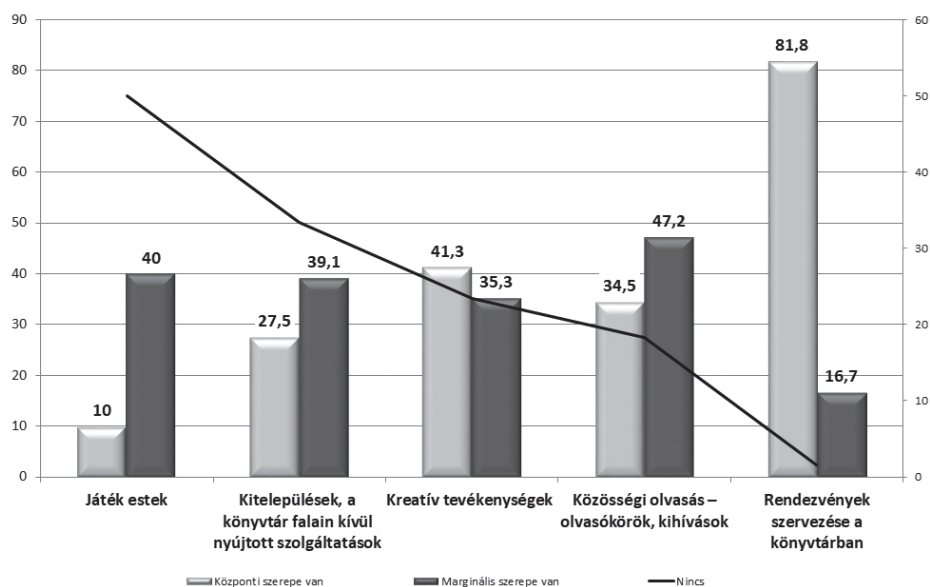
A kérdéseinket a könyvtári és múzeumi terület számára eltérő módon tettük fel, ezért a válaszokat is külön tárgyalom. A levéltárak – a nemzetközi kutatócsoport döntése nyomán – csak a közösségi szolgáltatásokra vonatkozóan kaptak kérdést, így ebben a részben a levéltárakban tetten érhető digitális fordulatról nem esik szó.

Könyvtárak

A könyvtárak esetében egyes szolgáltatásokról kellett a válaszadóknak eldönteni, hogy a saját intézményükben van-e ilyen és ha igen, akkor központi vagy csak marginális szerepe van-e a szolgáltatási portfólióban.

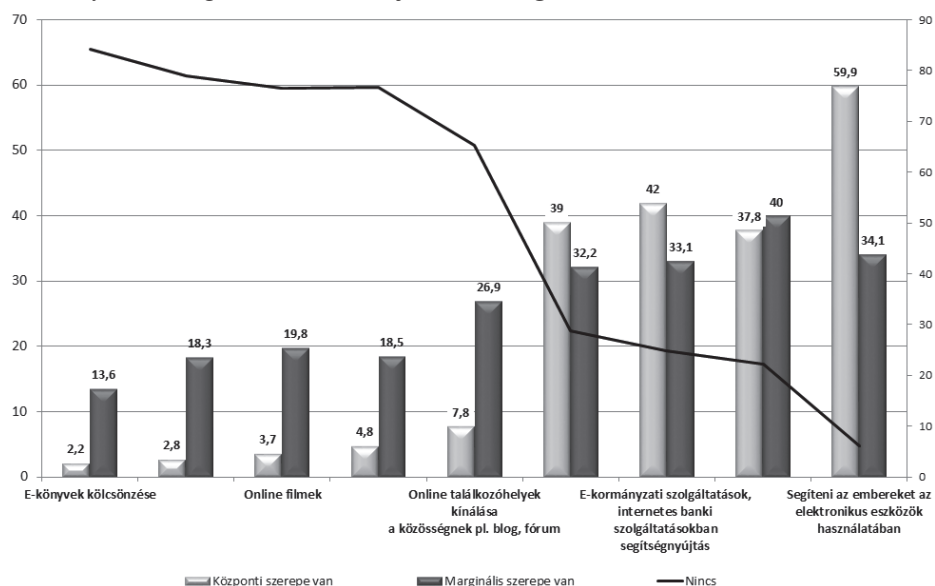
Az újabb közösségi szolgáltatásokat tartalmazza az *1. diagram*.

Ahogy az évente beküldött könyvtári statisztikákból is látszik, a könyvtári programok szervezése olyan jelentőségű lett az elmúlt években, amelyről a hazai közkönyvtárban dolgozók több mint 4/5-e ítélte úgy, hogy központi szerepe van saját intézményének szolgáltatási portfóliójában. Az olyan speciálisabb (egyes szűkebb célcsoportok igényeihez illeszkedő) rendezvénytípusok mint pl. játékestek, kreatív tevékenységek, közösségi olvasás és kitelepülések már kisebb fontossággal, de jelen vannak a nagy közkönyvtárak többségében.

1. diagram. Új közösségi szolgáltatások fontossága a könyvtárakban

Az új digitális könyvtári szolgáltatásokat mutatja be a 2. diagram.

2. diagram. Új digitális szolgáltatások fontossága a könyvtárakban

A digitális tartalmakhoz köthető szolgáltatások két nagy csoportja van jelen a diagramon. Egyrészt az online tartalomszolgáltatás, másrészt pedig a digitális tartalmakhoz köthető segítő, támogató szolgáltatások, amelyek azonban jellemzően fizikai térben valósulnak meg. Feltűnő, hogy az előbbi jelentősége elenyésző az utóbbihoz képest. Az informatikai eszközök használatában való segítségnyújtás, a digitális írás-

tudás fejlesztése, a számítógépes kurzusok a könyvtárak többségében jelen vannak, és a jelentőségüket is nagyra tartják a válaszadók. Ezzel szemben az intézmények többségében nincs jelen az online tartalomszolgáltatás, amellyel a legváltozatosabb dokumentumtípusokat kínálnák a használóknak. Magyarországon nem sikerült kialakítani egy olyan e-könyv kölcsönző szolgáltatást, amely sikerrel mű-

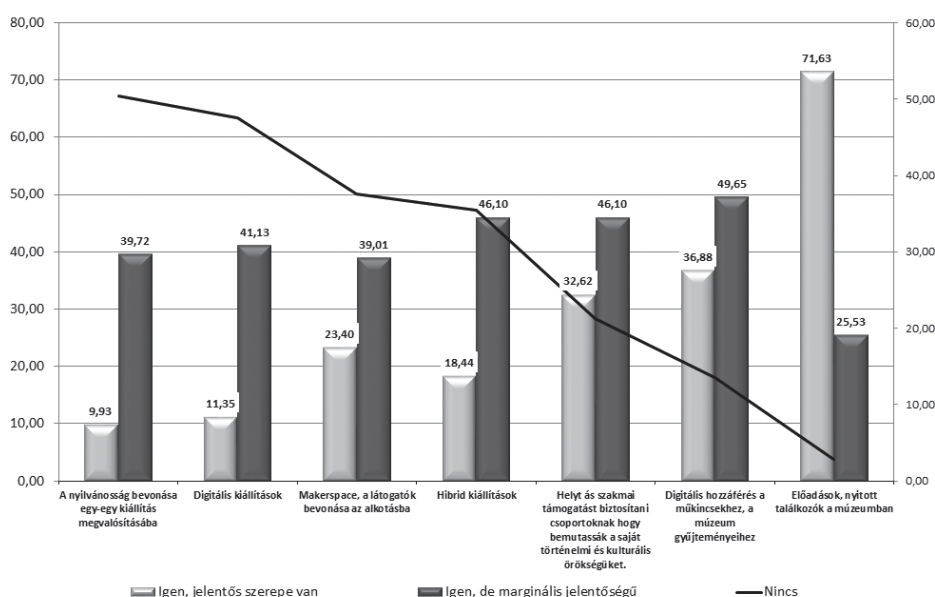
ködik a skandináv országokban és a tőlünk nyugatra fekvő államok többségében is. Az e-könyvkölcsönzést a dán válaszadók 69,4, a németek 65, a norvégok 54,8%-a ítélte központi jelentőségűnek a saját könyvtárainak a szolgáltatásai között.¹⁰ Ebben a tekintetben van a legnagyobb különbség a magyar és a többi ország válaszadóinak az összehasonlításában.

Ugyancsak figyelemre méltó, hogy míg a könyvtár a fizikai térben fontos találkozóhely is egyben, de a válaszadók csak egy igen kis százalékának az intézményében vannak online közösségi fórumok. Ennek okát elsősorban abban kereshetjük, hogy egy-egy könyvtár körül ritkán alakul ki olyan méretű online

közösség, amely értelmet adhatna egy-egy ilyen szolgáltatás fenntartásának. Az online közösségek ritkán kötődnek egy-egy térben is körülhatárolható helyhez, míg fizikai térben ez alapvető.

Múzeumok

A múzeumi kérdés megfogalmazásánál természetesen csak kismértékben támaszkodhattunk a könyvtárosoknak szánt kérdőívre. Egyrészt a két terület eltérő sajátosságai, másrészt annak megítélése miatt, hogy mi tekinthető újnak az adott közgyűjteményi szektorban.

3. diagram. Új múzeumi szolgáltatások fontossága

A múzeumok – kevés kivételtől eltekintve – szerveznek előadásokat, nyitott találkozókat, így a könyvtárakhoz hasonlóan ezek az intézmények is igyekeznek a gyűjteményhez, az intézmény témájához kapcsolódó témákban közösségi interakciós térként funkcionálni, amelyben megjelenhetnek változatos vélemények, reflexiók.

A társadalmiasítás, a használók bevonásának kérdését később egy önálló fejezetben bemutatom, az új szolgáltatások kialakítása kapcsán azonban érdemes megemlíteni, hogy a közösség bevonása a múzeumok szakmai munkájába jóval kisebb arányban valósul meg, mint az infrastruktúra és a szakértelem rendelkezésre bocsátása, hogy a használók maguk mutassák be a saját történelmi és kulturális örökségüket.

Az online tartalomszolgáltatások kapcsán érdekes, hogy a válaszadók igen jelentős részben állították,

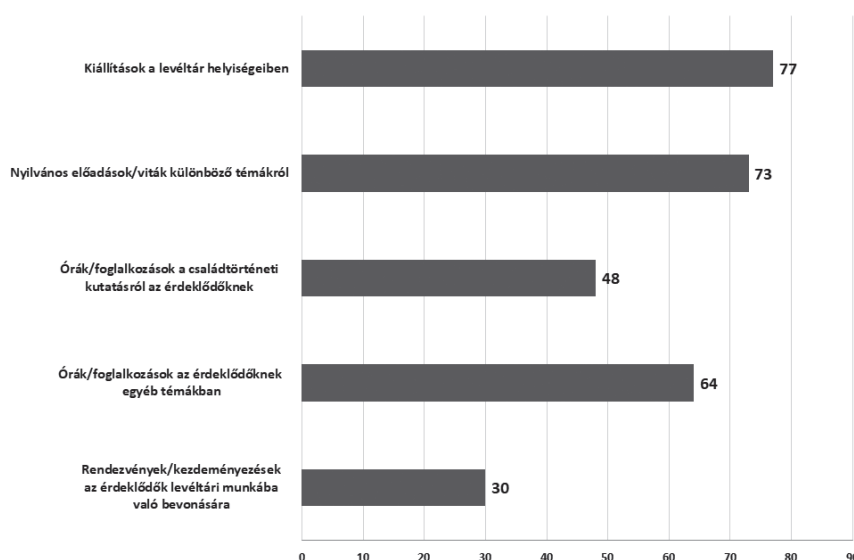
hogy a digitális tartalmak jelen vannak a gyűjteményben, de jóval kevesebben, hogy ezekből online kiállításokat is rendeznének. A tartalmak valamilyen szakmai szempontokat is figyelembe vevő prezentációja tehát a digitálisan elérhető műkincsek ellenére is, jellemzően elmarad. Hibrid kiállítások alatt a műkincsek olyan prezentációját értettük, amelynek során a használó elektronikus felületeken keresztül digitális tartalmakkal is interakciót folytathat. Ezek ugyan a válaszadók több mint felének az intézményében jelen vannak, de azok jelentőségét a kérdőívet kitöltő muzeológusok többsége marginálisnak ítélte.

Levéltárak

A levéltárak esetében nem kérdeztünk rá az elektronikus szolgáltatásokra, hanem kizárólag a közösségi

funkcióra fókuszálva tettük fel a kérdésünket. A válaszadóknak az alább felsoroltak közül kellett meg-

jelölni azokat a funkciókat, amelyek jelen vannak a saját intézményükben.

4. diagram: A levéltárak közösségi szolgáltatásai

Olyan összetett képet nem kaphatunk ez alapján a kérdés alapján, mint a könyvtárak és múzeumok esetében, mégis egyértelműen látszik, hogy ebben az intézményrendszerben is nagy igény mutatkozik a tartalmak népszerűsítő bemutatására, a személyes részvételt, interakciót feltételező közösségi szolgáltatásokra. A válaszadók több mint fele jelölte meg, hogy az intézményében vannak kiállítások, nyilvános előadások, viták és oktatási célú foglalkozások.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a könyvtárak, múzeumok és levéltárak egyaránt olyan nyilvános terek, amelyeknek a szolgáltatásain keresztül a közösségi tevékenységek legváltozatosabb formái jelennek meg. A szolgáltatások jelentőségének megítélésében jól látszik, hogy a fizikai terekben megvalósuló tevékenységek fontossága messze fölötté van az online térben kínált tartalmaknak az egyes intézmények szintjén, amelynek az oka, hogy a tér-től és időtől független online tartalomszolgáltatás elsősorban a nagyobb, országos intézményekben összpontosul.

A közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak működését legitimáló főbb motívumok

Az új szolgáltatásokat követően nézzük meg, hogy az egyes szakmák képviselői miben látják a saját intézményrendszerük fenntartásának indokoltságát. A kérdést mindhárom szakmának feltettük, természetesen

más és más szakmai tartalommal. A válaszadóknak olyan állításokat kellett értékelni, amelyek a könyvtárak, levéltárak, múzeumok fenntartásának lehetséges indokait fogalmazták meg. A kérdés bevezető része a következőképpen került megfogalmazásra:

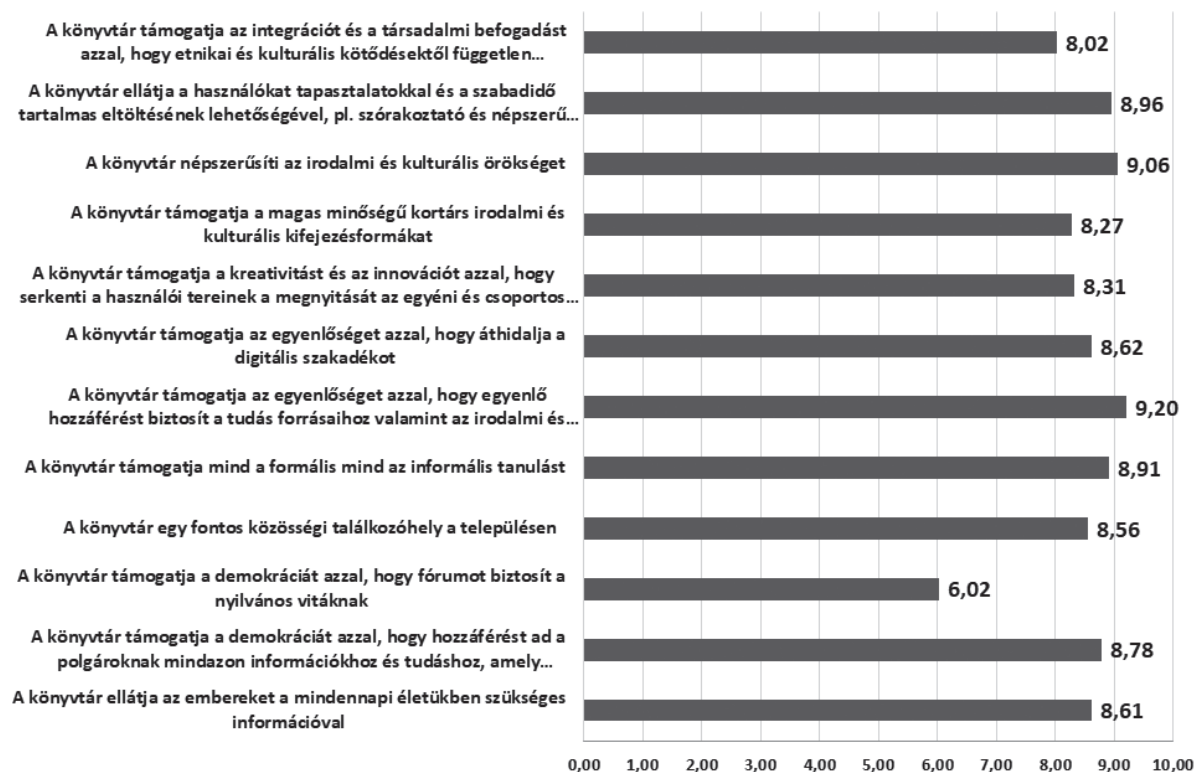
„A közkönyvtáraknak/múzeumoknak/levéltáraknak számos szerepe van, és számos okot találhatunk, ami miatt a közkönyvtári/múzeumi/levéltári szolgáltatásokat érdemes fenntartani. Az alábbiakban állításokat talál, amelyek ezeket a különböző okokat veszik sorra. Kérem, hogy Ön, mint könyvtáros/muzeológus/levéltáros szakember jelölje ezeknek az okoknak a saját települési könyvtára/múzeuma/levéltára fenntartása szempontjából való fontosságát egy 0-tól 10-ig terjedő skálán! A 0 jelenti, hogy egyáltalán nem fontos, 10, hogy nagyon fontos.”

Az állítások természetesen egyik szakterület esetében sem fedhetik le valamennyi lehetséges okot, inkább a főbb irányok vonatkozásában nyújthat tájékoztató pontokat.

Könyvtár

Az 5. diagram mutatja be a könyvtári eredményeket. Az oszlopok végén lévő számok az összes válasz átlagát jelentik.

Ami első ránézésre igen szembevető a diagramon, hogy a könyvtárak egyetlen állítás kivételével valamennyit 8-as fölötti átlaggal értékelték, azaz meglehetősen széles körű egyetértés van abban, hogy a

5. diagram: A könyvtárak fenntartásának indokai

könyvtárak nagyon változatos területeken teremthetnek értéket a társadalom tagjai számára. Ugyan bővítéses mennyiségű adattal rendelkezünk és valamilyen nyinek a bemutatása érdeklődésre tarthatna számot, most mégis elsősorban a legmagasabbra és a legalacsonyabbra értékelt állításokkal foglalkozom.

A legmagasabbra azt az állítást értékelték, miszerint „A könyvtár támogatja az esélyegyenlőséget azzal, hogy egyenlő hozzáférést biztosít a tudás forrásaihoz valamint az irodalmi és kulturális tapasztalatokhoz.” Nem lehet kérdés, hogy a kulturális tartalmakhoz és az információhoz való egyenlő hozzáférés a jelenlegi törvényi szabályozásban olyan sarkalatos pont, amely minden könyvtáros számára alapvetésként értelmezhető. Ha megkérdézzük a könyvtárosokat, mi az igazi értelme annak, amit mi csinálunk, nagy valószínűséggel kerül elő az információs esélyegyenlőség motívuma. Az 1997. évi CXL. törvényben a fogalmak értelmezésében azt olvashatjuk, hogy „a nyilvános könyvtári ellátás a nyilvános könyvtárak által nyújtott szolgáltatások és az e szolgáltatások

nyújtását elősegítő központi szolgáltatások összességé, amelyek biztosítják az információhoz való szabad hozzáférést.”¹¹ A demokratikus társadalom egyik fő jellemzője, hogy a polgárok hozzáférhetnek az információkhoz és azok alapján képesek döntéseket hozni. A könyvtár pedig az információs társadalomnak az alapintézménye,¹² azaz az információközvetítés a fő legitimáló erő az intézményrendszer mögött – legalábbis a könyvtárosok szerint.

A legalacsonyabbra értékelt állítás az volt, hogy „A könyvtár támogatja a demokráciát azzal, hogy fórumot biztosít a nyilvános vitáknak.” Az átlagos értékelés alig haladja meg a 6-ost, ami a többi állítással összevetve kifejezetten azt sugallja, hogy ezt a könyvtárosok már-már irrelevánsnak ítélték. Közben a könyvtárak nagy erővel dolgoznak azon, hogy programokat, nyilvános előadásokat szervezzenek, ezt az állítást mint az intézményrendszer legitimációját – ha nem is utasítják el – de kevésbé tartják fontosnak.

Az 5. diagram alapján a formális és informális tanu-

lás támogatása, a szabadidő minőségi eltöltésének támogatása, a kulturális és irodalmi örökség bemutatása, népszerűsítése szintén a közkönyvtári rendszer működtetésének jelentős legitimáló tényezői.

Múzeum

A könyvtárosokhoz hasonlóan tettük fel a kérdést a muzeológusoknak is. A válaszok átlagát a 6. diagram mutatja be. Ebben az esetben is a legmagasabbra és a legalacsonyabbra értékelt állításokat elemzem.

6. diagram: A múzeumok fenntartásának indokai

A könyvtárosok esetében azt láttuk, hogy általában magas értékeket adtak az egyes állításoknak, a muzeológusok esetében azt látjuk, hogy még ezeknél is magasabbakat adtak. Szinte teljes az egyetértés a szakmabeliek körében arról, hogy a múzeumnak gyűjteni, dokumentálni és őrizni valamint közvetíteni kell a kulturális és természettudományi örökséget. Nem sokkal lemaradva ezután a két állítás után következik, hogy a múzeum kutatásokat végez a

saját szakterületén, azaz a kutatóhely jelleg szintén jelentős mértékben legitimálja az intézményrendszer létét.

Legkevésbé fontosnak a muzeológusok is azt tekintették, hogy az intézmények támogatják a demokráciát azzal, hogy fórumot biztosítanak a nyilvános vitáknak. A vitákat, párbeszédet segítő digitális elmények, tapasztalatok nyújtása és a fizikai térben megvalósuló találkozók, nyilvános viták a követke-

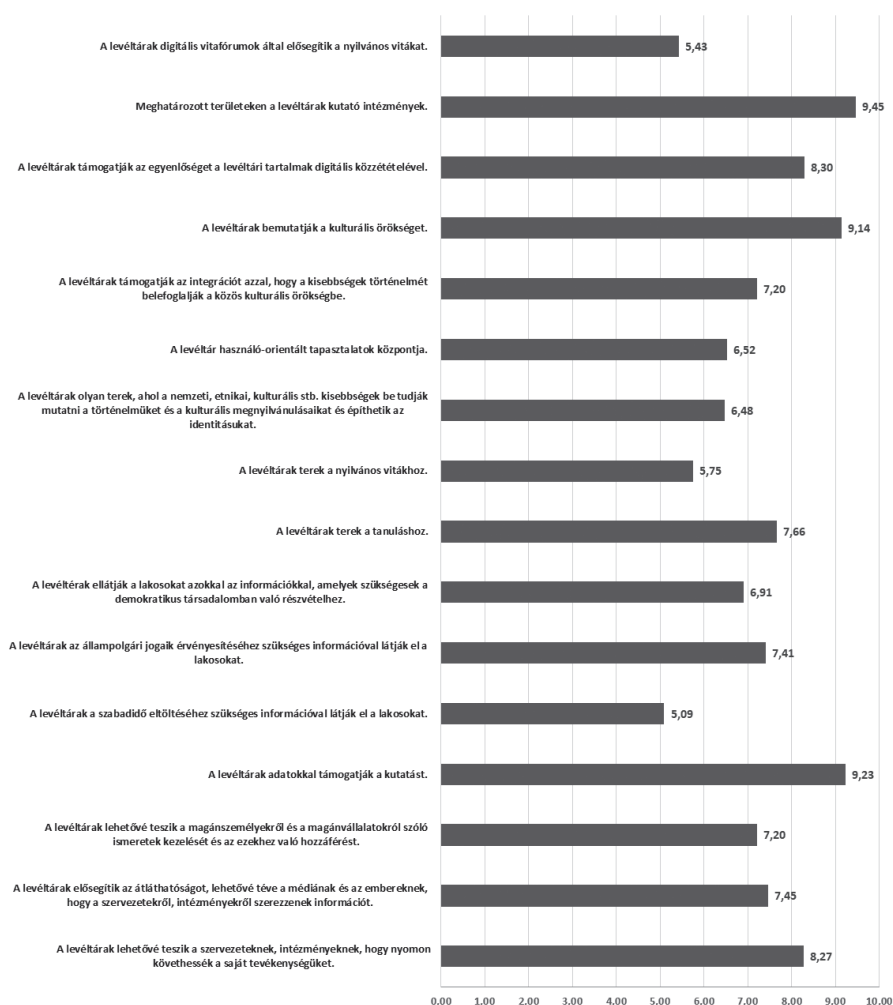
zó állítások, amelyek – a muzeológusok szerint – a legkevésbé indokolják ezeknek az intézményeknek a fenntartását.

Hasonlóan a könyvtárakhoz, a múzeumok is nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a tartalmak egyoldalú közvetítésének, mint a nyilvánosság bevonásával megvalósuló vitáknak, személyes találkozóknak,

amely szempontok ugyanakkor a szolgáltatásokban nagyon erősen megjelennek és központi jelentőségűnek mutatkoznak.

Levéltár

A levéltárosok válaszait mutatja be a 7. diagram.

7. diagram: A levéltárak fenntartásának indokai

A levéltári dolgozók önértékelése szerint a kutatás végzése és a kutatás adatokkal való támogatása a két legfontosabb legitimáló tényező, majd ezt szorosan követi a kulturális örökség bemutatása. Mindezek alapján bátran kijelenthetjük, hogy a levéltárosok elsősorban a kutatásban és az ahhoz kapcsolódó szolgáltatásokban látják legfőképpen a saját intézményrendszerük fenntartásának indokoltságát.

A legkevésbé fontosnak a szabadidő eltöltéséhez

kapcsolódó információszolgáltatást tartották. A levéltárakról – szemben a könyvtárakkal és a múzeumokkal – a használóknak sem kifejezetten a szabadidő eltöltése jut először eszébe, jóllehet bizonyos hobbi-ként végzett tevékenységekhez (pl. családfakutatás, helytörténeti kutatás) ezek az intézmények is nélkülözhetetlen forrásokat szolgáltatnak. Számunkra sokkal érdekesebb az ezt követő két tényező, amelyek a digitális és a fizikai térben zajló viták támogatásáról

szólnak. A nyilvános viták, fórumok kapcsán lényegében ugyanaz mondható el, mint a könyvtárak és a múzeumok esetében: míg a szolgáltatások között egyre hangsúlyosabban megjelennek a rendezvények, nyilvános események, addig a dolgozók szakmai önértelmezésében ennek csak nagyon korlátozott jelentősége van.

Összességében a három vizsgált közgyűjteményi ág vonatkozásában elmondható, hogy az információ- és kultúrákövetítés, az intézményekben őrzött tartalmak megőrzése és szolgáltatása jelenti a tevékenységek mögötti fő érvrendszert. Az tükröződik ezekben a válaszokban, hogy a közgyűjtemények a maguk jelentőségét sokkal inkább látják az egyoldalú információátadásban, mint abban, hogy a saját eszközeikkel teret engedjenek az új tartalmak viták útján történő kiforrásának.

A használók bevonása

A fentiek alapján logikusan következik a kérdés, hogy vajon az intézmények mit gondolnak a használók bevonásáról, annak fontosságáról. A problémakör elemzése kapcsán egyszerűbb dolgunk van, mint a korábbi esetekben, hiszen ezt a kérdést mindhárom intézménytípus munkatársainak ugyanabban a formában tettük fel. Az eddigiekhez hasonlóan állításokat kellett értékelni, amelyek a használók bevonásának különböző aspektusairól szóltak: a bevonás célja, mértéke, döntéshozatal, felelősségvállalás, a bevonás területei, a bevont használói csoportok és a szakmabeliek viszonya, a bevonás lehetséges következményei. A kérdésben megfogalmazott állítások természetesen nem fedhetik le a használók bevonásával kapcsolatosan felmerülő valamennyi problémakört, mégis segítenek nekünk árnyalni a fentiekben kialakult képet.

A válaszokat a 8. *diagram* szemlélteti.

Már az első pillanatban szembetűnik, hogy a három vizsgált közgyűjteményi kör válaszai nagyon hasonlóan rendeződnek, hiszen nagyon hasonlóan ítélték meg az egyes állításokat. Amivel az egyik szakmai közösség jellemzően egyetértett, azzal általában a másik is, és fordítva, ugyanakkor kisebb hangsúlyeltolódások vannak az egyes válaszadói csoportok között.

A legáltalánosabb állítás szerint „nagyon fontos, hogy a közönséget is bevonjuk a szakmai munkába, hogy a szakmabeliekkel együttműködjenek.” A könyvtárosok és a muzeológusok részéről jött válaszok átlaga

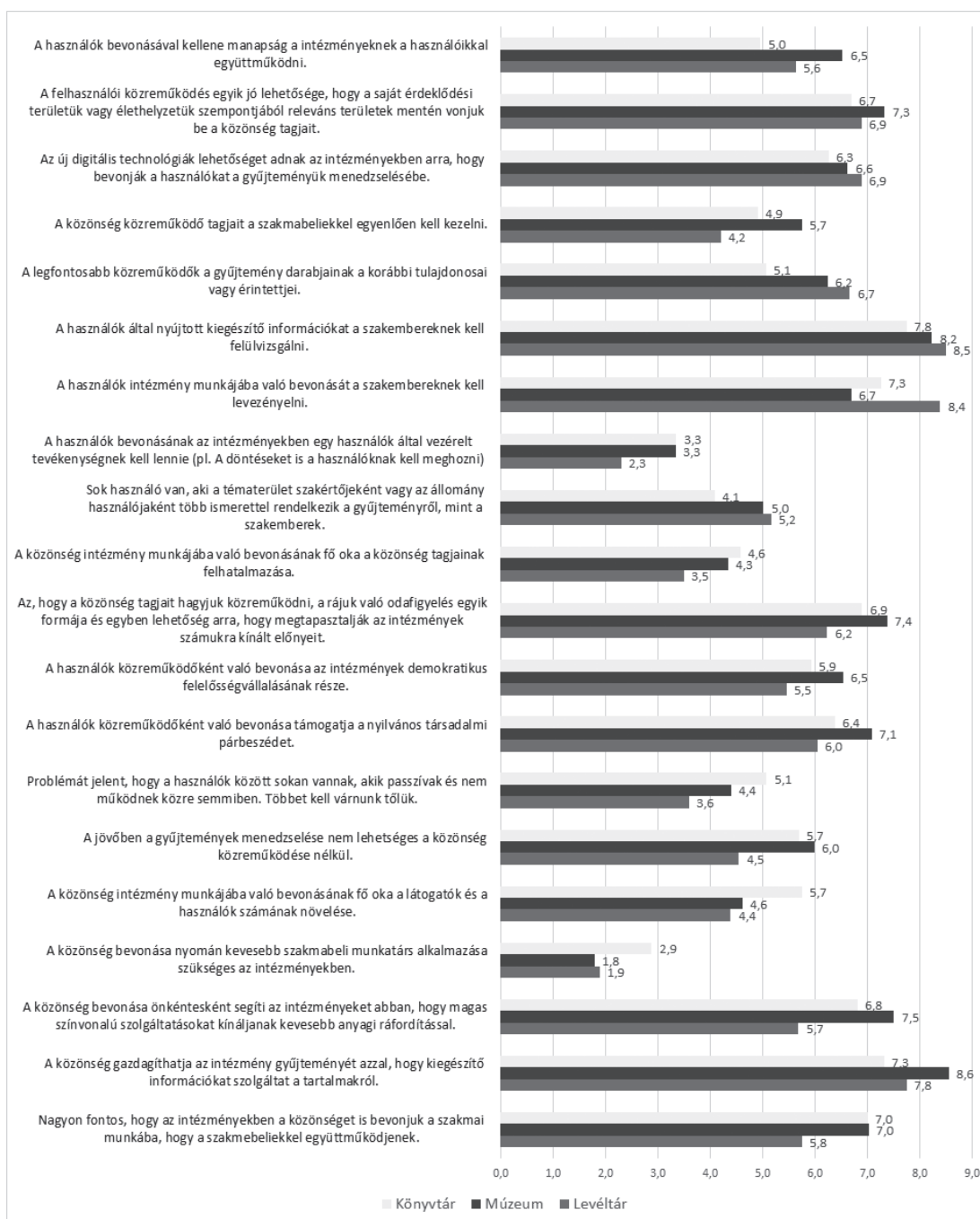
alapvetően egyetértést sugall, a levéltárosok azok, akik a szkeptikusabbak ebben a vonatkozásban.

A bevonás okai közül a legnépszerűbb az a praktikus gondolat, hogy a közönség tagjai rendelkezhetnek olyan információkkal, amelyekkel a szakmabeliek nem. Ez az állítás a muzeológusok körében a legnépszerűbb. Érdekes módon ezzel szemben inkább nem értettek egyet a válaszadóink azzal, hogy sok olyan használó lehet, aki egy-egy tématerület szakértőjeként több ismerettel rendelkezik a gyűjteményről, mint a szakemberek. Ez utóbbi állítással a levéltárosok értettek egyet a leginkább és a könyvtárosok a legkevésbé.

A demokratikus felelősségvállalás és a nyilvános társadalmi párbeszéd elősegítésének gondolata két olyan tényező, amelyekkel alapvetően inkább egyetértettek a válaszadók. Mindkét állítás a muzeológusok körében nyert leginkább támogatásra, és a levéltárosok körében pedig a legkevésbé.

A szakmabeliek és a szakmai munkába bevont használók közötti viszony kérdése több állításban is előfordul. A válaszadók többnyire egyetértenek abban, hogy az intézmény munkájába való bevonás folyamatát a szakembereknek kell levezényelni, azaz a döntéseket a könyvtáros, muzeológus és levéltáros szakembereknek kell meghozni. A levéltárosok a leghatározottabbak, a muzeológusok a legkevésbé határozottak ebben a kérdésben. Az ezzel ellenkező állítással pedig értelemszerűen a levéltárosok értettek egyet a legkevésbé, szemben a könyvtárosokkal és a muzeológusokkal, akik ugyan szintén ellenzik a döntéshozatal felhasználók szintjére delegálását, de nem olyan határozottan, mint a levéltárosok. A bevonás mértékéről tehát a többség úgy gondolkodik, hogy a döntések meghozatalát nem szabad az intézménynek és a szakmabelieknek kiadni a kezükből. A közgyűjtemények dolgozói abban is egyetértenek, hogy szükséges a használók által generált tartalmak professzionális felülvizsgálata.

Nem egyöntetűek a vélemények azzal kapcsolatosan, hogy a bevont közönség tagjait egyenlően lehet-e, egyenlően kell-e kezelni a szakmabeliekkel. Ebben a kérdésben a középső osztályzatok voltak a legjellemzőbbek a válaszadók részéről. Az állítással a levéltárosok és a könyvtárosok inkább nem értenek egyet, a muzeológusok pedig inkább egyetértenek. Abban viszont a többség hasonlóan gondolkodik, hogy a közönség bevonása nem teszi feleslegessé a könyvtárosok, muzeológusok és a levéltárosok munkáját.

8. diagram: a használók bevonása

Összegzés

A kulturális intézmények társadalomban betöltött szerepei és a szakmabeliek szerepértelmezései nem feltétlenül fedik egymást. A szakemberek bizonyos tevékenységeket űznek, követve a felhasználók

igényeit, de közben nem feltétlenül tudatosan maradéktalanul, hogy ezzel hogyan járulnak hozzá az általuk szolgált közösség jólétéhez. Ennek lehetünk tanúi az ALMPUB projekt felmérési eredményei kapcsán is.

Az új, központi jelentőségűnek ítélt szolgáltatások között szinte egytől-egyig olyanokat találtunk, amelyek fizikai térben valósulnak meg, és valamilyen formában kötődnek a könyvtárak, múzeumok, levéltárak közösségi funkciójához. Ezzel szemben a tartalomközvetítéshez kapcsolódó új szolgáltatások jelentősége elenyésző a válaszadók szerint. Érdekes, hogy mindezek ellenére a közgyűjtemények fő legitimitációját mégis elsősorban a tartalmak közvetítésében látják a szakemberek eltérő hangsúlyt helyezve az ennek a háttérében húzódó okokra. A könyvtárak esetében az információs esélyegyenlőség mint fő érv mellett a tanulás jelenik meg nagyon hangsúlyosan, a múzeumok esetében a kulturális javak megőrzése és szolgáltatása, a levéltárakban pedig a kutatás támogatása.

A könyvtárak szerepeit az 1997. évi CXL. törvény megjelenése óta jellemzően a demokratikus társadalomban megjelenő információs igényekből vezetik le. Ez a narratíva erősen él a könyvtárosok közösségben, ugyanakkor felmerülhet bennünk a kérdés: vajon a demokratikus társadalomnak valóban erre van szüksége? A közösségi terek biztosításával sokkal inkább hozzá tudunk járulni a véleményformáláshoz, a viták kialakulásához, az új információk és tartalmak megjelenéséhez, mint a publikált tudás teljességének szolgáltatásával. A demokratikus társadalom polgára nem csak jól informált, de mellette a közösségében aktívan szerepet is vállal a közösség ügyeinek formálásában. A könyvtárak (de a múzeumok és levéltárak is) egyre inkább igyekeznek erre lehetőséget teremteni azzal, hogy tudatosan fordulnak a közösségi tevékenységek irányába. Nem csak adnak, de kapnak is tartalmakat a használoktól, akik az intézmények tevékenységének, szolgáltatásainak aktív alakítóivá válnak. A felmérések eredményei azt is bemutatták, hogy a közgyűjtemények alapvetően támogatják a használok bevonását, de nem értenek egyet azzal, hogy erős felhatalmazást vagy a döntések lehetőségét át lehetne ruházni a közönség tagjaira.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a közgyűjteményi szektor demokratikus felelősségvállalása túlmutat az információhoz való szabad hozzáférés biztosításán. A kulturális intézmények egyre inkább funkcionálnak olyan közösségi interaktív terekként, amelyekben a használó nem csak passzív fogyasztója, de előállítója is a tartalmaknak. Ez a szerep annak ellenére, hogy a szektorban dolgozók igyekeznek annak eleget tenni, nem tudatosult kellőképpen a szakmabeliekben.

Irodalom

- AUDUNSON, Ragnar – HOBHOM, Hans-Christoph – TÓTH, Máté: ALM in the public sphere. How do archivists, librarians and museum professionals conceive the respective roles of their institutions in the public sphere? = 10th International CoLIS Conference, Ljubljana, Slovenia, 2019. Jun. 16-19.
- AUDUNSON, Ragnar – TÓTH, Máté: The legitimacy of public library services. Do the general public and librarians agree? = 27th International BOBCATSSS Symposium, Osijek, Croatia. 2019. Jan. 22-24.
- AUDUNSON, Ragnar: The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context. The necessity of low-intensive meeting-places = Journal of Documentation, 61. vol. 2005. 3. no. 429–441. p.
- CHAD, Ken – MILLER, Paul: Do libraries matter? The rise of library 2.0. White paper, 2005. November <http://www.culturadigitale.it/Schede/DoLibrariesMatter.pdf>
- HABERMAS, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szervezetváltozása. Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban. Budapest, Osiris kiadó, 1999.
- HUVILA, Isto: Participatory archive. Towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management = Archival Science, 8. vol. 2008. 1. no. 15–36. p. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10502-008-9071-0>
- A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató a közösségi részvételen alapuló működéshez. Szerk. Arapovics Mária, Beke Márton, Dóri Éva, Tóth Máté. Budapest, Cselekvő közösségek aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001, 2019.
- OLDENBURG, Ray: The great good place. Paragon House, New York, 1989.
- SKALICZKI Judit: A nyilvános könyvtár a demokratikus társadalomban = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 6. évf. 1997. 10. sz. 6–12. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00094/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>
- TATE, Natalie B: Museums as third places or what? Accessing the social without reservations = Museums & Social Issues. A Journal of Reflective Discourse. 7. vol. 2012. 2. no. 269–283. p.
- TÓTH Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben. Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiről = Könyvtári Figyelő, 64. évf. 2018. 1. sz. 45–60. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_045-060.pdf

Jegyzetek

1. Forrás: Könyvtári Statisztika. A statisztikai adatok megbízhatóságát a 2017-es országos olvasási és könyvtárhasználati felmérés is igazolta, amely a felnőttek körében 9,6%-ra, a gyerekek körében pedig 31,5%-ra mérte a beiratkozottak arányát.
2. Tóth Máté: A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben Gyorsjelentés egy országos reprezentatív lakossági felmérés eredményeiről = Könyvtári Figyelő, 2018. (64. évf.) 1. sz. 45-60. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_045-060.pdf
3. A kutatás egyes részeredményei más fórumokon már megjelentek. Audunson, Ragnar – Tóth, Máté: The legitimacy of public library services: Do the general public and librarians agree? = 27th International BOBCATSSS Symposium, Osijek, Croatia. 2019. Jan. 22-24.; Audunson, Ragnar – Hobohm, Hans-Christoph – Tóth, Máté: ALM in the public sphere How do archivists, librarians and museum professionals conceive the respective roles of their institutions in the public sphere? = 10th International CoLIS Conference, Ljubljana, Slovenia, 2019. Jun. 16-19.
4. A társadalmiasítás gyakorlati kérdéseiről ld. A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Módszertani útmutató a közösségi részvételen alapuló működéshez. Szerk. Arapovics Mária, Beke Márton, Dóri Éva, Tóth Máté. Budapest, Cselekvő közösségek aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001, 2019.
5. A könyvtárak mellett a múzeumi és a levéltári szakirodalomban is jelen van a közösségi funkciót, a részvétel fontosságát hangsúlyozó megközelítések. Ld. Tate, Natalie B: Museums as Third Places or What? Accessing the Social Without Reservations = Museums & Social Issues A Journal of Reflective Discourse. 2012. (7. évf.) 2. sz. 269-283. p.; Huvila, Isto: Participatory archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management = Archival Science, 2008. (8. évf.) 1. sz. 15–36. p. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10502-008-9071-0>
6. Chad, Ken – Miller, Paul: Do libraries matter? The Rise of Library 2.0. White paper, 2005. November <http://www.culturadigitale.it/Schede/DoLibrariesMatter.pdf>
7. Audunson, Ragnar: The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context The necessity of low-intensive meeting-places = Journal of Documentation, 2005. (61. köt.) 3. sz. 429-441. p.
8. Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása : vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban. Budapest, Osiris kiadó, 1999.
9. Oldenburg, Ray: The Great Good Place, Paragon House, New York, 1989.
10. Audunson – Hobohm – Tóth, 2019. i.m.
11. 1. számú melléklet az 1997. évi CXL. törvényhez x) Nyilvános könyvtári ellátás. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.TV>
12. Skaliczki Judit: A nyilvános könyvtár a demokratikus társadalomban = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 1997. (6. évf.) 10. sz. 6-12. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00094/pdf/01konyvtarpolitika.pdf>